

A VILÁG TERMÉSZETVÉDELMEINEK TÖRTÉNETE A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN (1946–1950, VÉDETT TERÜLETEK ALAPÍTÁSA)

CENTERI Csaba¹, PENKSZA Károly¹, GYULAI Ferenc²

¹SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék
2103 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu, Penksza.Karoly@kti.szie.hu

²SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Földhasználati és Tájgazdálkodási Tanszék
2103 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Gyulai.Ferenc@kti.szie.hu

Kulcsszavak: természetvédelem, történet, világ, védett területek, 1946–1950.

Összefoglalás: a védett területek számának és kiterjedésének folyamatos növekedése 1872-től a II. világháború kezdetéig tartott. A világháború ideje alatt a növekedés töretlensége némileg megtorpant, de az utána következő időszak ismét a védett területek kiterjedésének és számának növekedését hozta. A védett területek alapításának történetét az 1946 és 1950 között eltelt öt év áttekintésével folytatjuk. A cikkben közölt minden adat az IUCN kategóriarendszerébe sorolt védett területekre vonatkozik. Az IUCN adatbázisa szerint a legtöbb területet Jamaica alapította, ezek mind az erdőrezervátumok közé tartoztak. A területek többsége a IV-es (biotóp/védett fajok területe kezeléssel) és a VI-os (védett erőforrás területkezeléssel) IUCN kategóriákba tartozik, ugyanakkor 60 különböző nemzeti kategóriával is találkozhatunk a kijelölt területek között. A területnagyságok az átlagnak megfelelően alakulnak, azaz többségük 10 000 és 99 900 ha közötti méretű. Magyarországról három védett természeti terület került fel az IUCN listájára, a Bátorligeti Ósláp, valamint a Kámoni és az Erdőtelti Arborétum, mindhárom a természetvédelmi terület kategóriába tartozik.

Előzmények

A természetvédelem történetének első mérföldköve a Yellowstone Nemzeti Park megalapítása volt, bár korábban is jelöltek ki olyan területeket, amelyek természetvédelmi jelentősége később megnőtt (pl. vallási vagy nemesi, esetleg királyi vadászat céljából lehatárolt területek). 1939 között eltelt 78 évben számos védett terület alapítása történt (CENTERI és GYULAI 2006, CENTERI et al. 2007, PENKSZA et al. 2007, CENTERI et al. 2008). A világ természetvédelmének történetében a területalapításokat tárgyaló korábbi, 1940 és 1945 közötti időszakot átölelő fejezet (CENTERI et al. 2008) már beszámol hazánk egyik legfontosabb történelmi eseményéről a természetvédelemben: a Debreceni Nagyerdő Természetvédelmi Terület 1939-es megalapításáról. Ez a fontos mérföldkő kimaradt az IUCN listáról, de mivel ez volt hazánk természetvédelmi történéseinek első lépése, ismertetését kiemelten fontosnak tartottuk. Jelenleg az 1946 és 1950 közötti időszak eseményeit elemezzük a védett területek alapítására vonatkozóan.

Anyag és módszer

Az adatok ismertetésénél az IUCN legfrissebb adatait vesszük alapul, amelyet a legutóbbi, durbani konferencia alkalmával hoztak nyilvánosságra (HTTP1). Az adatok a 2003-ban megjelent adatbázisban szerepelnek, melyek elérhetők a WDPA (World Database on Protected Areas) honlapján is (HTTP2). Ezen belül az IUCN kategóriába

besorolt területekkel foglalkozunk (IUCN 1994). A védett területek gyakran nem egybe-függők, hanem több kisebb részből állnak. Az adatbázisnak azon állományát elemeztük, amely a területeket egy ponttal vagy egy folttal jelöli, és nem a több részből álló terület-egységeket jeleníti meg. Az utóbbiak jóval nagyobb számúak, de ezekből több rész-terület tartozik egy-egy védett területhez. Jelen cikksorozatunkban nem áll szándékunkban a részterületeket elemezni.

Eredmények

A jelenleg vizsgált időszakban (1946 és 1950 között) 580 védett területet alapítottak, átlagosan évi 116-ot. 1940 és 1945 között ez a szám alacsonyabb volt (CENTERI et al. 2008), évi átlagban 59 területalapítás történt. Ez nem csak a jelenleg vizsgált időszakhoz képest kisebb, de az 1939-et megelőző időszakok átlagához képest is visszaesés volt, ami nyilvánvalóan a II. világháború hatásának köszönhető. Az 1946 és 1950 közötti időszokban alapított területek IUCN kategóriák szerinti beosztását az 1. táblázatban láthatjuk.

1. táblázat Az 1946 és 1950 között alapított védett területek kategóriáinként
Table 1. The number of protected lands by categories founded between 1946 and 1950

<i>IUCN kategória</i>	<i>Alapított területek száma (db)</i>	<i>A kategóriák eloszlása (%)</i>
Ia vad terület	67	12
Ib szigorú természeti rezervátum	8	1
II nemzeti park	44	8
III nemzeti emlékmű	25	4
IV biotóp/védett fajok területe kezeléssel	186	32
V védett táj	89	15
VI védett erőforrás területkezeléssel	161	28
Összesen:	580	100

Az 1. táblázat adataiból megállapíthatjuk, hogy a IV-es és a VI-os kategóriákból hoztak létre legtöbbet. A IV-es kategória alkotja az összes alapított terület 32%-át, míg a VI-os kategória azok 28%-át teszi ki. Az V. és az Ia. kategóriák alkotják a középmezőnyt 15 és 12 %-kal. Érdekes, hogy a vizsgált öt év alatt (1946–1950) mindössze 8 nemzeti parkot alapítottak az országok, pedig ez a kategória mindig nagyobb számban szerepelt, pl. a II. világháború alatt 38 nemzeti park alakult.

A 2. táblázatban látható, hogy a védett természeti területek nemzeti osztályozása összesen 60-féle nemzeti kategóriát eredményezett.

Jamaicán csak erdőrezervátumokat hoztak létre, összesen 84-et, és ezzel első lett a védett területek alapításának számát tekintve. Indonéziában a vizsgált időszakban csak véderdőt alapítottak, szám szerint 48-at, és máshol nem is szerepel ez a kategória. Az USA 64 védett területe közül 51 tartozik az állami parkok közé, a világon összesen 54 állami parkot alapítottak, a fennmaradó hármat Brazília területén.

2. táblázat Az 1946 és 1950 között alapított védett területek kategóriái és az alapított kategóriák száma
 Table 2. The type and number of protected land categories by types founded between 1946 and 1950

Védett terület besorolása	Alapítások száma	Kategória	Alapítások száma
Állami felüldülési terület	2	Regionális park*	1
Állami park	54	Speciális botanikai rezervátum	3
Állami természeti rezervátum	4	Speciális rezervátum - erdő	3
Állami üdülési terület	2	Szigorú természeti rezervátum	6
Állati élőhely (Fauna habitat)	1	Tájpark	4
Botanikai rezervátum	1	Tájvédelmi körzet	9
Botanikus kert	1	Tartományi (municipal) park	1
Erdőpark	3	Tartományi park (provincial) park	13
Erdőrezervátum	117	Tartományi park és erdőrezervátum	1
Érintetlen esőerdő rezervátum	3	Természeti emlékmű	37
Faunarezervátum	1	Természeti emlékmű - geológiai	1
Flórazervátum	1	Természeti emlékmű - paleontológiai	1
Fő védett terület	4	Természeti nemzeti park	1
Integrált természeti rezervátum	1	Természeti rezervátum (Natural Reserve)	3
Ismeretlen kategória	3	Természeti rezervátum (Nature Reserve)	131
Kezelt rezervátum	7	Természeti terület	2
Közösségi legelő	11	Természetvédelmi terület	3
Kvazi nemzeti park	3	Természetvédelmi törvény	1
Madárrezervátum	1	Vadgazdálkodási terület	1
Magán természeti rezervátum	3	Vadrezervátum	1
Menedék	3	Vadrezervátum (Wildlife Reserve)	1
Nem vadászati célú erdőrezervátum	1	Vadvédelmi terület	3
Nemzeti emlék	3	Vadvilág menedék	1
Nemzeti erdő	1	Vándormadár menedék (refuge)	1
Nemzeti felüldülési célú terület	1	Madármenedék (Bird sanctuary)	1
Nemzeti park	31	Vándormadár menedék**	8
Nemzeti rezervátum	2	Védelmi hatósági terület***	1
Nemzeti természeti emlék	3	Véderdő (mind Indonézia területén)	48
Nemzeti természeti rezervátum	21	Védett helyszín	1
Park	1	Védett táj	2
Összesen:	580		

*+gyümölcsös emlékmű – parkművészet, **Migratory bird sanctuary, ***Conservation Authority Area,

A vizsgált időszakban 50 országban történtek védetté nyilvánítások, de 22 országban csak egy vagy két területet jelöltek ki. A védett területek mérete változó, de a jelentős részük (69,31 %) a közepesek (10 000–99 999 ha) közé tartozik (3. táblázat).

A legkisebb védett terület 16, a legnagyobb pedig 302 463 hektárnyi területen fekszik. Ökológiai, konzervációbiológiai és természetvédelmi szempontból a védett területek mérete kiemelt fontosságú, hiszen egyes nagytestű állatfajok területigénye gyakran meghaladja a védett terület méretét, és azon kívül túlélési esélyeik jelentős mértékben csökkenhetnek. A nagyméretű védett területek így kiemelten nagy jelentőséggel bírnak.

3. táblázat Az 1946 és 1950 között alapított védett területek nagysága kategóriánként
 Table 3. The size of protected lands by categories founded between 1946 and 1950

<i>Terület nagysága (ha)</i>	<i>Alapított területek száma kategóriánként (db)</i>	<i>A területek eloszlása (%)</i>
0–99	1	0,17
100–999	18	3,10
1000–9999	59	10,17
10000–99999	402	69,31
100000–999999	100	17,24
Összesen	580	100

Az egyes országok által alapított védett területek számának alakulását a 4. táblázatban tanulmányozhatjuk.

4. táblázat Az 1946 és 1950 között alapított védett területek országonként
 Table 4. The number of protected lands by countries founded between 1946 and 1950

<i>Ország</i>	<i>Alapított területek száma</i>
Finnország, India, Kamerun, Kirgizisztán, Kolumbia, Kongó, Nigéria, Sierra Leone, Sri Lanka, Szenegál, Szudán, Uganda, Ukrajna, Uruguay, Üzbegisztán, Zambia	1
Belgium, Chile, Hollandia, Macedónia, Santa Lucia, Togo	2
Georgia, Magyarország, Malajzia, Mexikó, Venezuela, Zimbabwe	3
Lengyelország, Svájc, Szlovénia, Új-Kaledónia	4
Brazília, Dánia	5
Jugoszlávia, Kenya	6
Dél-Afrikai Közt., Japán	8
Argentína	9
Bulgária	10
Horvátország	12
Szlovákia	13
Brunei	15
Svédország	17
Indonézia	48
Németország	54
USA	64
Kanada	68
Csehország	76
Jamaica	94
Összesen:	580

Jamaica után Csehország, Kanada, USA, Németország és Indonézia következnek a sorban, 48–94 védett területet hoztak létre. Nézzünk néhány példát védett területre vonatkozóan a világból és hazánkból.

Külföldi védett területek alapítása

Everglades Nemzeti Park

A Florida Állam déli részén elhelyezkedő parkot 1947. december 6-án alapították, területe 610 150 ha. A park az Everglades néven ismert, 160km hosszú terület déli felét foglalja magába (1. ábra). A mocsaras szubtrópusi vidék az Okeechobee-tótól a Florida-öbölhöz tart, dzsungelszerű erdőkkel, érdes fűvű prériekkel és mangrove mocsarakkal tarkított (DOMINA et al. É.N.) (1. ábra).

1. ábra Az Everglades Nemzeti Park pálmákkal tarkított északi része
Figure 1. Northern part of the Everglades National Park with palm trees

Az USA nemzeti parkjainak többségével szemben az Everglades nem elsősorban a látvány, hanem az itt jellemző ökoszisztéma megmentése miatt került védelem alá. Az Everglades területe alacsonyan fekszik, sekély talajtakaróval, közeli mészkő alapkőzettel és csekély lejtéssel jellemezhető. A növénytakaró is ennek megfelelően alakult: nagyrészt préri, amelyen alacsony, a vízből alig 1–2 méterre kiemelkedő szigetek találhatóak, rajtuk fákkal. Az ökoszisztéma központi szereplője a víz. Valaha zavartalanul áramlott az Okeechobee-tó medréből a Mexikói-öböl felé, így a vízbőség és a szárazságra ritmusa határozta meg az ökoszisztéma működését és speciális voltát. Az intenzív, gyakran öntözött mezőgazdasági területek ma már körbeveszik a nemzeti park területét, és megtörik az Okeechobee-tó felől áramló víz ritmusát. Az esős évszakban a fölösleges vizet nagyobb mennyiségben juttatják a park területére, mint ahogyan az a természetes körülmények között érkezne. A túlságosan nagymennyiségben érkező víz egyes években olyan magas vízszintet eredményezett, hogy a szigetek is víz alá kerültek, pedig ez természetes viszonyok között nem volt jellemző. A következmények egyik sajátossága volt, hogy az alapvetően rágszálókkal táplálkozó baglyok énekesmadarakat üldöztek a faágak között. A száraz évszakban a mezőgazdasági területek vízmérlege értelemszerűen negatív. A zsilipeket zárt helyzetben tartják, hogy minél több vizet tudjanak az öntözéshez felhasználni. Az esős évszakban túlságos vízbőségben fürdő Everglades így a száraz évszakban extrém szárazság szenvedő alanya lesz.

A csapadék eloszlását a lakosság is befolyásolja. A nagy tömegben érkező – a kellemes klímával járó alacsony rezsi költség által vonzott –, más USA tagállamokból bevándorlók is folyamatosan növekvő terhet jelentenek a vízkészletekre nézve. Az amerikai háztartások nagy vízigénye a szubtrópusi éghajlat miatt még jelentősebb, hiszen a szárazabb évszakban jelentős az öntözővíz igény is. A helyzetet bonyolítja, hogy 1930 és 2004 között közel 23 cm-rel nőtt a dél-floridai partok mentén az átlagos tengerszint, amely (szigorú előrejelzések alapján) víz alá szoríthatja a mangrove erdőket a XXI. században, amit a globális felmelegedés számlájára írnak (MORELL 2004).

A nemzeti park 700 növény és 300 állatfaj védelmét látja el. Az állatok között található az amerikai alligátor (*Alligator mississippiensis*), a lamantin vagy nyugat indiai manáti (*Trichechus manatus*) és a floridai párduc vagy puma (szinonimák: hegyi oroszlán, amerikai oroszlán, cougar stb.) a korábban leírt észak-amerikai puma (*Puma concolor*) 30 alfajának egyike (*Puma concolor ssp. coryi* Bangs).

Az amerikai alligátorokkal sikeres küzdelmet folytattak az indiánok és a betelepülő gazdálkodók is, annyira, hogy sikerült elérni, hogy a veszélyeztetett fajok listájára kerüljön. A parkban számos fajvédelmi program indult. Ezekből kiemelkedő sikertörténet, amelyet az amerikai alligátorok megmentésére indítottak: az alligátorfarmokon nevelt egyedek közül az 1990-es években egymillió egyedet engedtek szabadon (2. ábra).

2. ábra Az alligátorokat koruk szerint különítik el
Figure 2. Alligators are separated by age

A lamantin vagy nyugat indiai manáti (*Trichechus manatus*) egyedszáma ma már 1800 alatt van Floridában. A faj sikertelenségének egyik oka, hogy élőhelyének egy része egybeesik a vízi járművek közlekedési útvonalával. Leggyakrabban ezekkel való

ütközés miatt következik be a pusztulásuk. Másik hátráltató tényezője a faj védelmének a szaporodási sajátosságaiban rejlik: kevés utód, hosszú vemhesség stb.

A floridai puma (*Puma concolor* ssp. *coryi* Bangs) jelenleg az egyik legveszélyeztetettebb faj a világon. A fajt először BANGS írta le 1896-ban, bár a leírást csak később publikálta (BANGS 1899). A faj megőrzésére vonatkozóan számos terepi tapasztalat összegyűlt már (MOORHEAD és HOFSTRA 1994), de hiába a törekvések, a nagy territórium-igényével és a negatív emberi behatásokkal nehéz megbirkózni.

A védett értékek kiemelkedő jellegét támasztja alá, hogy a park elnyerte a Bioszféra Rezervátum és a Világörökség címet is. 2002-ben jelentős anyagi támogatást kapott az érintkező természetközeli vagy természetvédelmi biológia szempontjából értékes területek felvásárlására és a vízforgalom helyreállítására, hiszen a víz központi szerepet játszik a park életében.

Két fontos leckével is szolgál számunkra a nemzeti park története. Az egyik, hogy előre nem látható következményei vannak a természetes folyamatokba történő mesterséges beavatkozásoknak, amelyek helyreállítása meglehetősen nehézkes és költséges. Itt merül föl annak a problémája is, hogy a korábbi csatornázások – amelyből elsősorban a gazdálkodók profitáltak az öntözés során – által okozott természeti károk helyreállításának árát az egész társadalom fizeti meg, amely megkérdőjelezheti a korábbi beavatkozások gazdasági sikerességét. A másik fontos esemény, hogy egyes fajok természetes élőhelyen való megőrzésében az embernek jelentős szerepe lehet, itt elsősorban az amerikai alligátorok erre létrejött farmokon történő mesterséges szaporítása szolgált a természeti értékek jelentős növekedésével. Természetesen és sajnálatosan ez nem minden faj esetében működik ennyire zökkenőmentesen, pl. a floridai párdúc populációjának stabilizálása még várat magára.

A parknak történelmi jelentősége is van, hiszen a szeminol háborúban a szeminol (Seminole) és a mikkoszuki (Miccosukee) indiánok az Everglades relatíve ismeretlen vizes területeit és szigeteit használták búvóhelynek. Kétszáz szeminol indiánt áttelepítettek Oklahoma melletti rezervátumokba, de 300-an sikeresen elmenekültek a mocsaras területekre. Ma hat floridai rezervátumban 2000 szeminol indián él. A fennmaradt 500 mikkoszuki indián egy 332 km²-es rezervátumban lakik.

Dzsosinecu-Kogen Nemzeti Park

„A japán mitológia szerint a hegyeket jobb elkerülni, különösen hideg teleken, ha nem akarunk rossz szándékú, természetfeletti lényekkel találkozni, mint pl. Yuki Onnákkal (a hó úrnőivel), akik az éteri szépségüktől elbűvölt utazót hóviharba keverik és elrabolják.”

A démoni alakok nagy szerepet játszottak abban, hogy Japánban még léteznek természetközeli helyek. 1949-ben a japán kormány átvette a régi legendák szerepét és létrehozta a Dzsosinecu-Kogen Nemzeti Parkot, amely magába foglalja a Japán-Alpok különleges csúcsait. Ez Japán második legnagyobb nemzeti parkja, területe 189 062 ha. A park középső részét, a Siga-fennsíkot az UNESCO bioszféra rezervátummá nyilvánította. A parkban számos tűzhányó működik (pl. Asama, Myoko és Tanigawa), mellettük pedig hetven kristálytisza vizű tó alakult ki. A park leginkább védendő értéke a japán makákó (*Macaca fuscata*).

A japán makákónak két faja ismert, a *Macaca fuscata fuscata* és a *Macaca fuscata yakui*, az utóbbi csak Yakushima szigetén él, míg a másik alfaj Hokkaido kivételével (FOODEN és AIMI 2005) mind a négy nagyobb japán szigeten (Hokkaido, Honshu, Shikoku és Kyushu) előfordul, őshonos. A japán makákó a vadonélő főemlősök legészakibb képviselője. Az abszolút legészakibb japán makákó populáció Hunshu egyik északi félszigetén él (IZAWA és NISHIDA 1963; UEHARA 1975). A faj meglepő hasonlatosságot mutat az emberrel.

Kenya-hegység Nemzeti Park

A Kenya-hegység egy impozáns, kialudt vulkán. 140 km-re É-ÉK-re fekszik Nairobitól, északi lejtőivel átnyúlva az egyenlítőn. Az 1949-ben alapított park változatos élőhelyei közé tartoznak a bambuszerdők, a mocsarak, a gleccserek, a tengerszemek és a jeges törmelékkúpok. A Kenya-hegy teljes területe 142 020 ha, amiből a nemzeti park 71 759 ha területet foglal el. Birtokjogát az állam gyakorolja. Az IUCN a parkot a II-es (nemzeti park) és a IV-es (biotóp/védett fajok területe kezeléssel) kategóriákba sorolja. Az eredetileg erdei rezervátumként kezelt terület 1949-ben lett NP, 1978-ban Bioszféra Rezervátum, 1997-ben pedig felkerült a Világörökség Listára.

A Kenya-hegységet időszakos vulkáni tevékenység alakította ki, főként a 2,6–3,1 millió évvel ezelőtti időszakban. A hegy alapja kb. 96 km széles. A legmagasabb csúcsok a Batian (5199 m) és a Nelion (5188 m). A kiszögelléseket 3–5 km széles párkányok határolják. 20 jeges tó és számos jeges moréna található 3950–4800 m közötti magasságban.

1200–1850 m között felföldi erdőket, 2500–3000 m sűrű bambuszerdőket (*Arundinaria alpina*), 2600–2800 m között már *Podocarpus milanjanus* által kísért bambuszerdőt találunk. 3000 m-en a hideg miatt a *Podocarpus* fajokat *Hypericum* fajok váltják fel és gyakoriak a füves tisztások is. 3000 és 3500 m között sík területek terülnek el, itt meghatározóak a cserjék. 3500 és 3800 m között (Afro-alpesi zóna) sok a csapadék, vastag a humuszos talajréteg, ugyanakkor alacsony a helyrajzi és faji változatosság. 3800 és 4500 m között nagyobb a helyrajzi változatosság, sokszínűbb a növényvilág, itt él a *Lobelia telekii*, *Lobelia keniensis* és *Senecio keniodendron*. Bár 4500 m fölött megszakad a növényzet folytonossága, de helyenként előfordulnak edényes növények.

Az alacsonyabban lévő erdőkben és bambuszos területeken a következő emlősfajok élnek: óriás vaddisznó (*Hylochoerus meinertzhageni*), fakúszó borz (*Dendrohyrax arboreus*), fehér farkú mongúz (*Ichneumia albicauda*), elefánt (*Loxodonta africana*), fekete orrszarvú (*Diceros bicornis*), pézsmantilop (*Neotragus moschatus*) és leopárd (*Panthera pardus*) (melyet az alpesi zónában is megfigyeltek).

Mocsaras élőhelyeken található: a Kenya-hegységben lokalizált egérfaj, a *Myosorex polulus* és szirti borz (*Procavia johnstoni mackinderi*). Érkeztek jelentések afrikai aranymacskáról is a térségben (*Felis aurata*). A helyi földikutyafaj (*Tachyoryctes splendens*) gyakori az északi lejtőkön 4000 m-es magasságig. Az erdei madarak közül a zöld íbisz (*Mesembrinibis cayennensis*), a héjasas (*Hieraaetus dubius*), az abesszíniai hosszúfülű bagoly (*Asio abyssinicus*), a frankolin (*Francolinus squamatus*) és Ruppell vörösbegy (*Cossypha semirufa*) ismert.

Úttörő tanulmányok közé tartoznak a Kenya-hegység alpesi állatvilágának leírása (MOREAU 1944), a növényvilág (HEDBERG 1951) és a fauna (COE 1967) bemutatása.

Jelen pillanatban is folynak kutatások meteorológiai és palinológiai területen. A legtöbb munka 3800 m felett zajlott, ezért szükség van a többi területtel való összehasonlításra.

Hazai védett területek alapítása

Ebben az időszakban hazánkban három védett terület került fel az IUCN listájára: Bátorligeti Ósláp, valamint a Kámoni és az Erdőtelki Arborétum.

Bátorligeti Ósláp Természetvédelmi Terület

(forrás: HTTP3)

Bátorliget mellett a legértékesebb területekből négy különálló foltban néhány hektárt, már 1938-ban "természeti emlékké" nyilvánítottak, amely az 1950-ben létrehozott, összefüggő, 53 hektáros Bátorligeti-ósláp Természetvédelmi Terület alapját képezte. Az ósláp a fokozottan védett természeti értékeink közé tartozik, mely csak előzetes engedéllyel, kísérővel és kijelölt tanösvényeken járható be. A védett terület Szabolcs-Szatmár-Bereg megye déli részén, a Nyírségben fekszik, közvetlenül Bátorliget település mellett, attól északra. A védett ósláp a Fényi erdő és a Bátorligeti legelő szomszédságában található.

A terület különleges mikroklímájának köszönhetően itt maradt fenn Magyarország egyik legváltozatosabb növény- és állatvilága. A lápot ölelő szélfúttá homokdombok vízzel borított mélyedéseiben nedves, hűvös élőhelyek alakultak ki, mivel a mélyen fekvő buckaközök lápját a mocsárvilágot körülvevő erdők megvédték a melegebb légáramlatoktól, hűtve a felszínt is, és megakadályozva a mocsár fölött lebegő ködfelhők szétáramlását. Ennek ellentétéként a lápot körülvevő száraz homokdombokon a jégkorszak előtti időkből megmaradt melegkedvelő fajok maradtak fenn, túlélve a jégkorszak viszontagságait. A domborzati sajátosságoknak köszönhetően kerültek egymás mellé a jégkorszak előtti, utáni, és a mai növényfajok, keveredve egymással a puszták, a mocsarak, a hegyek, az északi és a déli vidékek növényei, ami példátlan fajtagazdagságot eredményezett. Az óslápon közel 1100 virágos növény és 7000 állatfaj él. A vegetáció változásával többen, pl. TINYA és TÓTH (2005) foglalkoztak. Fészkelő madárfajokban viszont viszonylag szegény a terület, alig több mint 30 madárfaj fészkel és költ itt.

Kámoni Arborétum Természetvédelmi Terület

A Gyöngyös-patak mellé a múlt században (1891) telepített arborétum dr. Saághy István földbirtokos, későbbi rekonstrukciója pedig (1950-es évek) Bánó István erdőmérnök nevéhez fűződik. Dr. Saághy István már az 1860-as években elkezdett díszfákat telepíteni az egykori családi birtokra, amely foltokban vizenyős, míg máshol ligeterdős volt. Munkáját fia folytatta tovább, 1945-ig megközelítőleg 250 fafajt (lombos és tűlevelű) telepített. A 27 hektáros területen a lombos fajok száma mára már eléri az 1700-at.

Szombathely egyik városrészében járunk, 27 ha-os területen. Az év szinte minden hónapjában találunk itt megtekintésre érdemes növénytani érdekességeket. Hazánk nyugati szélén, az Alpok lábánál elterülő arborétumban az évi átlagos hőmérséklet 9,7 °C, a csapadék 700mm, a páratartalom 77 % és számíthatunk 1859 napsütéses órára is évente.

Az arborétum díszét képezik a különféle fenyők (páncélfenyő (*Pinus leucodermis*)), lombos fafajok, örökzöld ritkaságok (babérmeggy (*Prunus laurocerasus*)), a cserjegyűtemény és a rózsakert. Az arborétum szépségét növeli a Gyöngyös-patakon létrehozott 4 tó is. Érdemes megtekinteni a Dendrológiai Múzeumot is.

Erdőtelki Arborétum Természetvédelmi Terület

Az 1950-ben védetté nyilvánított arborétum területe 3,04 ha. A Bükki Nemzeti Park működési területén, az Alföld északi, Nógrádnak pedig a déli részén fekszik. A flóravidékek találkozását jelzi, hogy előfordul itt pusztai tölgyes, de a mélyebb részekben a tölgy-kőris-szil ligeterdő és a fűz-nyár-égerliget is.

Az egykori Buttler-kastély parkjának botanikai gyűjteménnyé alakítása ifj. Kovács József orvos nevéhez fűződik, aki 1870-ben kezdett hozzá a park gondozásához. A 30-as évektől országos hírű parkban ma több mint 700 fa- és cserjefaj található. 1945-ben elhunyt az akkor 85 éves dr. Kovács József. A háború után a kertet államosították, és az új tulajdonosok nagy pusztítást végeztek. A moszkvai fűvészkert tudományos munkatársai mentették meg az arborétumot a teljes megsemmisüléstől, akik jó ismerősei voltak Kovács doktornak, meg akarták látogatni, de már nem találták életben. A szovjet vendégek mélységesen felháborodtak a lepusztult kert látványán, és azonnal intézkedtek. Az Országos Természetvédelmi Tanács 1950. május 30-i rendelete alapján a 3 hektáros arborétum természetvédelmi terület lett.

Országos ritkaság a szillelevelű gumifa (*Eucommia ulmoides*); de itt él hazánk legidősebb, 100 évesre becsült cukorsüvegfenyője (*Picea glauca* 'Conica') is. A teltvirágú vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum* 'Baumanni'), a nagymagvú tiszafa (*Torreya californica*), az ezüsttörzsű fenyő (*Pinus bungeana*) legnagyobb hazai példánya is itt él. Megtaláljuk még a sárgatermésű tiszafa (*Taxus baccata* 'Lutea'), a téli zöld tölgy (*Quercus turneri*) példányait is. Saághy lucfenyője (*Picea saághi*) összeköti az Erdőtelki és a Kámoni arborétum sorsát. Az Erdőtelki Arborétum alapítója, Dr. Kovács József jó baráti viszonyban volt a kámoni arborétum vezetőjével, az ő révén került e példány Erdőtelekre. Gazdag a kert juharfa sorozata is. Nagy a választék a gyűjteményben az orgonák (*Syringa*), borbolyák (*Berberis*), madárbirsekek (*Cotoneaster*) fajaiból és változataiból.

Irodalom

- BANGS, O. 1899: The Florida Puma. Proc. Biol. Soc. Wash. 13: 15–17. **In:** Belden, R.C. 1978. The Florida Panther Recovery Plan. USFWS.
- CENTERI Cs., GYULAI F. 2006: A világ természetvédelmének történelmi kezdetei a védett területek kialakítására vonatkozóan. Tájökológiai Lapok, 4: 427–432.
- CENTERI Cs., GYULAI F., PENKSZA K. 2007: A világ természetvédelmének története 1913–1933 között (védett területek alapítása). Tájökológiai Lapok, 5: 5–11.
- CENTERI Cs., PENKSZA K., GYULAI F. 2008: A világ természetvédelmének története a II. világháború alatt (1940–1945, védett területek alapítása). Tájökológiai Lapok, 6: 209–220.
- COE, M. 1967: The Ecology of the Alpine Zone of Mount Kenya. W. Junk, The Hague.
- DOMINA I., RÁCZ I., VÁRFI K. (szerk.) É. N.: Everglades Nemzeti Park. **In:** A Világörökség. Az emberiség legféltettebb kulturális és természeti értékei. II. Kötet. Gulliver Könyvkiadó. p. 284–287.

- Fooden J, Aimi M. 2005. Systematic review of Japanese macaques, *Macaca fuscata* (Gray, 1870). Fieldiana: Zoology 104:1–200.
- HEDBERG, O. 1951: Vegetation belts of East African mountains. *Svensk Bot. Tidskr* 45: 140–202.
- IUCN (1994): Guidelines for Protected Area Management Categories. CNPPA with the assistance of WCMC. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- IZAWA K, NISHIDA T. 1963: Monkeys living in the northern limits of their distribution. *Primates* 4(2): 67–88.
- MOORHEAD, B., HOFSTRA, T. 1994: Western park personnel meet on mountain lion-human encounters. *Park Science*, Fall 1994, pp. 20–21.
- MOREAU, R. 1944: Mt. Kenya: A Contribution to the Biology and Bibliography. *J. East Afr. Nat. Hist. Soc.* 18: 61–92.
- MORELL, V. 2004: Time signs. What causes climate change? Could a climate "flip" happen virtually overnight? *Journal of the National Geographic Society*. 206: 56–75.
- PENKSZA, K., GYULAI F., CENTERI Cs. 2007: A világ természetvédelmének története 1934–1939 között (védtérületek alapítása). *Tájökológiai Lapok*, 5: 239–347.
- TINYA F., TÓTH Z. 2005: A Bátorligeti Ósláp Természetvédelmi Terület vegetációja és annak változásai az elmúlt 15 év során. *Tájökológiai Lapok* 3(1): 99–117.
- UEHARA S. 1975. The importance of the temperate forest elements among woody food plants utilized by Japanese monkeys and its possible historical meaning for the establishment of the monkeys' range: a preliminary report. **In:** Kondo S, Kawai M, Ehara A, editors. *Contemporary primatology, proceedings of the 5th International Congress of Primatology*. Basel(CH):S. Karger. p392–400.

HTTP1: <http://www.iucn.org/>

HTTP2: <http://www.unep-wcmc.org/wdpa/>

HTTP3: http://hu.wikipedia.org/wiki/Batorligeti_Óslap_Természetvédelmi_Terület

THE HISTORY OF NATURE CONSERVATION CONCERNING THE DESIGNATION OF PROTECTED AREAS BETWEEN 1946 AND 1950

C. Centeri¹, F. Gyulai², K. Penksza¹

¹ SIU, Institute of Environment and Landscape Management,
Dept. of Nature Conservation and Landscape Ecology
H-2103 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu, Penksza.Karoly@kti.szie.hu

² SIU, Institute of Environment and Landscape Management,
Dept. of Land Use and Landscape Management
H-2103 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Gyulai.Ferenc@kti.szie.hu

Keywords: nature conservation, history, world, protected areas, 1946–1950.

The continuous increase of the nature conservation areas lasted from 1872 until World War II. During the world war the increase has stopped but the next era brought increase both in number and in area again. We continue our series about the history of establishing nature conservation areas with the overview of the 5 years between 1946 and 1950. All data in the article belong to nature conservation areas classified by the IUCN. According to this database the most areas in number were established in Jamaica, all belong to forest reserves. Most of the areas belong to category IV (Habitat/Species Management Area: protected area managed mainly for conservation through management intervention) and to category VI (Managed Resource Protected Area: protected area managed mainly for the sustainable use of natural ecosystems). There were 60 different national categories among the designated areas in this period. Sizes were among the average (between 10 000 and 100 000 ha). Three of the Hungarian protected areas were included on the IUCN list: the Ancient Peaty Meadow of Bátorliget, and the arboretums of Kámon and Erdőtelek, all three belongs to the category of nature conservation area.